

РАДОМИР БУЛАТОВИЋ

ЗНАЧАЈ ОРУЖЈА У ЊЕГОШЕВОМ ДЈЕЛУ

У богатој ризници културног наслеђа Црне Горе по музејима, приватним збиркама и готово свакој кући налази се трофејно оружје.

У прилогу ћемо се потрудити, да у Његошевом дјелу откријемо мали сегмент што се односи на начин стицања оружја од стране Црногораца путем борбе, у првом реду, против Турака, а сходно томе и поштовање оружја. Црна Гора није имала творнице топова, пушака итд. Било је радионица за израду леденица, експлозива, али мало да би задовољило елементарне потребе. Стога је извор стицања оружја било отимање у борбама и куповина. Ко је имао бољу пушку, кубуру, левор и слично, тај је био и богатији угледом. Исто је тако и са одјећом и обућом. Ратовало се о својој храни и џебани.

Црногорска историја за период 15, 16, 17, па и 18. вијека углавном се пише народном пјесмом, племенском јуначком борбом за голи опстанак народа, што најбоље потврђује Његошево пјевање и коришћење постојећих пјесама за опјевање бојева. Често се Његош истиче као историчар и хроничар историјских догађаја, омогућавајући читаоцу да сазна не само које је године била битка, датума и мјесеца, него и како је протекла, а посебно око ратног плијена у оружју и свакој другој вриједности: заставама, ћилимима итд. Ова страна Његошева дјела до сада није запажана у научној и другој публицистици.

У анализи црногорске борбе код отимања оружја највише је то присутно у непосредним окршајима. У пјесми „Црмничани“ приказује како је Алија Салиагинић послао поруку Вучинићу Марку, да му поклони брата Махмутагу за осам кеса блага и његово оружје „оно ваља стотину дукатах“, а Марко одговара:

„Ој Алијо Салиагинићу,
што будалиш и књигу ми пишеш
да ти предам брата на откупе?

Не бих ти га данас поклонио
да ми пошљеш и сто ћеса блага“.¹

Његош у пјесми „Мали Радојица приказује како је травничког паше кћерка Хајкуна помогла Радојици да изађе из затвора, а он затим ослобађа своје другове и узима је за жену. Радојица је за пашине синове добио затворене хајдуке и још оружје:

онда мене старца заробише,
да у љубав посад преживимо,
и ак' желих видјети синове,
пушти мене браћу из тавнице
милу браћу тридесет хајдуках;
подај њима тридесет џефердарах,
толик чивтах малијех пушаках,
па им плати љуту остојбину,
а дангубу у твојој тавници;
Још хајдуках мени харамбашу
пошљи, пашо, три товара блага,—

нека знаде ја до кога дођем,
да је за мном када везирова.
Што је иска све му паша посла,
а он паши два нејака сина.
Кад хајдуци харамбашу нађу
са кадуном на своје дворе,
свак по једну себи добашише.
Онђе одма буле покрстише,
сваки својој по име нађеде,
Радојица његовојзи Јане“.²

Турци су пошли у напад по Црмници у село Бољевиће, гдје их је дочекао Вук. Његош пјева:

„Па Вук ужди двије пушке мале,
те погоди агу Мехмет-агу
и Османа, брата хагинога;

још Вук али токе уграбио
и четири пушке срмајлије,
па изиде пред бијелу кулу“...³

Његош је опјевао посебно плијен турских топова, јер је то изузетна част постићи. У његовим пјесмама има и натпис са топа:

„НАТПИС НА ТОПУ СА СПУЖА

Јунаштво те Вида и Мирчеге
и њихове гласовите четге
са тврдога Спужа уграбише

Црној Гори тебе донесоше“
24. марта 1833.⁴

У Његошевој резиденцији Биљарди чувају се два топа које народ назива Крњо и Зеленко. На Крњо натпис ћирилицом:

¹ Петар Петровић Његош, Пјесме, Београд 1967, 10—11.

² Исто, 43—44. У овој пјесми код Вука Ст. Караџића, Српске народне пјесме, Београд 1929, 333—334 има доста другачијих облика казивања. Ту Радојица убија оца и мајку дјевојке Хајкуне коју узима за жену, а њој даје име Јане. Његош јасно има други далековиднији циљ и тога у његовој верзији ове пјесме нема. То је посебна тема и нека је други његошолози изуче.

³ Исто, 47—48.

⁴ Исто, 52.

„Жабљак ме Цетињу дарова на силу. Марта 1835“. На Зеленку (зелен је од бакарне боје) ћирилицом натпис гласи:

„Црногорци кад оно витешки	на Цетиње српско довукоше.
Жабљак тврди похараше	Мјесеца марта 10. 1835“
онда мене старца заробише,	

Међутим, Његошева верзија овог натписа гласи:

„НАТПИС НА ТОПУ СА ЖАБЉАКА

Црногорци кад оно витешки	на Цетиње српско донесоше.
Жабљак тврди турски похараше,	10 марта 1835“ ⁵
онда мене старца заробише’	

Нема суштинске разлике. Колико је Његоша одушевио подвиг отимања топа од Турака са Спужа, свједочи и подужа пјесма, коју је касније испјевао за Вида и Мирчету, како су скупили чету и заплијенили топ са Спужа, гдје закључује на крају, да је погинуло десет Мартинића, „а Тураках три пут по педесет“.⁶

Само у овом боју Црногорци су заплијенили поред топа још 150 комада, а можда и више, разног наоружања. Сијечење глава Турцима је потекло од турског обичаја којим се вјерује да таквом ратнику са одсјеченом главом душа не може стићи у рај. Иначе, има и други разлог, да се докаже јунаштво. Црногорци нијесу набијали на колац као Турци, што је за посебно изучавање. Стално су се бранили оружјем, голим рукама, од геноцида.

У пјесми: „Кула Ђуришића“, 10. априла 1847. године, Његош, поред осталог, каже:

„Но бирани гину Црногорци:	сваку кулу ватром опалише...
није лако куле узимати	Похараше, хашар учинише,
Двадесет кула на јуриш узеше,	четрдесет кула изгореше
сваку кулу крвљу омастише,	и стотину робах ухватише“. ⁷

У наслову Његош даје датум и годину када се борба водила што потврђује његово истинито опјевавање стварног догађаја. Он је ту историчар на посебан, заиста, умјетнички начин. Зна се историјска стварност како је погубљен Смаил-ага Ченгић на Мљетичку у Дурмитору, што Његош опјевава у пјесми „Чар-

⁵ Петар II Петровић Његош, Пјесме, н.д., 118.

⁶ Исто, 97—108.

⁷ Исто, 193—194.

дак Алексића около Митровадне 1847“, чиме је сва Турска земља заплакана.⁸

Ту има нека законитост да праведноме и Бог помаже, овдје Црногорцима.

„Ускоци су крвави јунаци,
те преблизу напустише Турке,
готово им чардак запалише;
гори ватра уз дирек чардака,

него чардак прифатит не хоће:
силни вјетар од истока дуну,
плам савија по земљици црној,
а дим гони у очи Турцима“.⁹

Није случајно Његош навео ријечи „силни вјетар од истока дуну“, него симболично то повезао са Русима које су одувијек Црногорци са гордошћу и усхићењем помињали и у њих вјеровали. Отуда и она народна максима „Нас и Руса 300 милиона“.

У борби против Црногораца било је доста потурчењака, а и оних што нијесу примили ислам. Зато Његош у жељи да такве врати прадједовском огњишту на крају пјесме о чардаку Алексића пјева:

„Ко се крсти крстом хришћански-
јем,
узимљу му свијетло оружје;
ко се крстом не шће прекрстити,
њега гађу пушком од образа,
а сијеку ножем од појаса.
А што ћу ти дуљит лакрдију?
но морачких четрдесет ускоках
од Тураках јаде порадише:
двадест им глава посјекоше,
а сувише мртви и рањени,
које Турци собом одвукоше;

педесет их жива похваташе
те свијема оружје узеше,
без оружја дома отправише,
јер Ускоци посјекоше Турке,
јер Ускоци узеше оружје;
тако су се вазда научили.
Но је чудо од те женске главе
што учини Ружа Лаковића:
у поћеру пошла за Турцима,
те с двојице скинула оружје.
То је теже свој турској крајини
но њихове посјечене главе“.¹⁰

Овдје Његош приказује историју и начин отимања борбом оружја од Турака. Уочава како имају не само Црногорци мушкарци ту улогу, него и жене Црногорке, што до сада није довољно биљежено. Да је Његош с правом уочио и истакао женску храброст показује и примјер из Горње Мораче, села гдје живе Рашчани; што се у Липову код Колашина стално преноси у народу. Када су Турци купили харач по Горњој Морачи, из села Рашка побјегли су мушкарци. Жене су нахраниле харачлије вратљивом пшеницом и напиле вина, па им узеле оружје и позвале мушкарце да их побију. Стога је остала пјесма:

„Рашко село што си невесело,
невоља је што сам невесело;

боље су ми жене него људи“.

⁸ Исто, 196—207.

⁹ Исто, 201.

¹⁰ Исто, 206—207.

једу Црногораца 1712. године и на јуначке борбе црногорских партизана за слободу 13. јула 1941. године“.¹⁵

Ову битку у којој је рањен и црногорски владика, Његош опјевава:

„Јањичарска храбра војска
паде жртвом сваколика
пред витештвом Црногорца...
По молитви сви војници
окупише придобиће,
што је који у бој врући
са крвника уграбио;
и добиће на војнике
све једнако подјелише;
а владици и главарма,
који војску предвођаху,
даше по једну турску сабљу
за витештво старјешинство,
па с крвава бојна поља
вратише се пјевајући

у слободу српске гњездо,
носећ многе турске знаке
од побједи и добића.
Крвавоме томе мјесту
ђе Ахмета гордост љуту
предобише и згазише --
Царев Лаз му име вјечно
нарекоше да се зове
за споменик страшна боја
у ком турска многа војска
безбројена мртва паде
од Србина мишце крјепке.
И зваће се тим именом
док слободу гњездо траје
и имена црногорског“.¹⁶

О бици на Царевом Лазу нашао је Његош податке и у млетачком архиву и то изнио у „Шћепану Малом“ у предговору. Владика Василије исто о томе пише у Историји Црне Горе која је објављена на руском 1754. године из које је млади Његош историју учио.¹⁷

У „Историји Црне Горе“ пише: „Да Василије у другим својим списима није говорио о овим догађајима, проблем Царева Лаза не би се постављао у нашој науци. Касније, Василије у писму Петру Шувалову од 2. маја 1753, каже како су Црногорци до ногу потукли турску војску од 60.000 људи 17. јула 1712. године по старом. Та страшна турска погибија била је разлог што је султан поново 1714. послао нову војску од 100.000 људи против Црне Горе. Ово је једини докуменат у којем Василије доноси датум битке, али не наводи мјесто гдје се одиграла. Ове исте податке он је касније унио у своју историју о Черној Гори, штампану у Москви 1754, и намијењену првенствено Русима.

¹⁵ Забиљежио аутор на Царевом лазу 22. I 1993. Једини руски савезник била је Црна Гора у борби против Турака. Када је руски цар Петар Велики склопио мир са Турцима на ријеци Пруту није, или није смио поменути Црну Гору, ради чега је касније Турци нападају 1712. и буду поражени као царска војска; па отуда и назив Царев лаз. Ко то покушава да негира не познаје историју него се бави историцизмом.

¹⁶ Петар Петровић Његош, Слободијада, Глас каменштака, нд. 31—33.

¹⁷ Историја о Черној Гори Его високографском сјатељству еја императорског величества самодержице всјеросијској Государственому Вице-Канцелару дјествитељному таиному совјетнику Михаил Иларионовичу Воронцову. Милостивому моему Государју.

као и у писму Александру Михаиловичу Галицину од 28. децембра 1756. године“.¹⁸

Турску комору пресретали су и отимали црногорски ратници. То им је омогућавало да се домогну оружја, муниције, хране и разних других средстава за борбу. Његош то сјајно, не само уочава, него пјесмама овјековјечује.

Када су Турци пошли на Цуце и друга околна мјеста, Црногорци су комору њихову отели и довели их до скапавања од глади. То је била битка против турског Думан или Нуман паше Ђуприлића. Ево како то Његош осликава стихом:

„Ал’ захиру Црногорци
турску на друм прекидоше,
те без ране и таина
турска војска сва остаде.
Турчин овашта ка пас једе,
а коњско им месо тада
бјеше ка част најславнија
мрачне апске Бајрамове; ...
У три сата турске војске
три хиљаде погубише,
и два паше с беглербегом
и осталом свом господом —
ту ми врсне своје главе
на мегдану погубише...
Црногорци знаке мјуге
од храбрости на мегдану
с оружјем руком бојном
задобише, уграбише:

двје главе са два паше,
трећу знатна Љубовића,
беглербега у бој страшни,
а војводах помањижех,
капетанах и беговах,
седамдесет и пет управ
у том боју исјекоше;
друге турске силне војске
на све стране и мегдане
избројит се не могаше.
То крвави тога боја
црногорској војсци храброј
би добитак бојна поља.
Двје главе два Ченгића,
трећу силна Љубовића
са барјаках тридесет и шест
дариваше свом владици“...

„(За спомен овог боја дао је владика Данило ову цркву на Цетињу сазидати)“.^{18а}

И послје Његошеве смрти Црногорци су подизали цркве у славу побједе, као ону на Граховцу само за 24 сата 1858. године. Од силног оружја само су скидали, извлачили, из лежишта пушчане цијеви и са њима направили ограде око Влашке цркве на Цетињу и Доњег манастира под Острогом. То су јединствене ограде у свијету. Слично је било и раније, као кад је ровачки војвода Вуксан Булатовић учинио након изласка на слободу из турског затвора у Скадру 1694. године на Вељој Гори изнад се-

¹⁸ Историја Црне Горе, књига трећа, том први, Титоград 1975, 259—260. Царев лаз није неко насеље него камењар и стога документи под таквим називом могу настати након битке, а не прије и зато неки се жале како тога у извојрима нема, а ево има и то убједљиво. Поход на Црну Гору Турске и Млетачке Републике 1714. заједно то најбоље потврђује. Црна Гора захваљујући руском цару Петру Великом излази из окружења први пут у историји почетком осамнаестог вијека.

^{18а} Петар Петровић Његош, Слободијада, Глас каменштака, ид., 71

ла Градац код Подгорице. И тај догађај Његош је опјевао, али и други прије њега, као Сима Милутиновић Сарајлија, који слави Лучин дан као и сви Булатовићи, чиме му се и племенска припадност јасно одређује, затим Вук Стефановић Караџић итд.

Његош пјева, како су Турци на превару ухватили и у скадарски затвор оставили ровачког војводу Вуксана Булатовића, пиперског војводу Лијеша и васојевићког војводу Васа.

На Илиндан, 2. августа Турци су одлучили да их погубе. То је схватио Вуксан и тражио од војводе новца да купе вина и задњи пут се причесте. Они нијесу имали пара, а Вуксан је заложико сребрени нож и купио вина те су се причестили. Питао их је шта је коме пред смрт најжалије, а они су одговорили: Лијеш дворе и младу невјесту, Васо старе родитеље што их нема ко припазити, док Вуксан, што се неће замијенити. Када су погубили Васа и Лијеша, Вуксан је рекао целату:

„Вуксан га је богом братимио:
Богом брата, крвави целате,
на мене су токе позлаћене:
свуци ми их да их не крвавиш,
а од крви муханато злато!“
Бог му даде и срећа јуначка
те превари крвава целата,
те Вуксану раздријешу руке.
Трену Вуксан како соко сиви,
и целата ногом ударио,
из рука му сабљу уграбио
и посјече три млада целата.
Вјежи Вуксан Скадром бијелијем;

што год му се на пут учинило
све под сабљу јунак ударапе...
па је загон на мост учинио,
те посјече оцу и кадију;
а остале тридесет Тураках —
што не паде на мост пред Вуксаном
то ускочи у воду Бојану.
Вјежи Вуксан скадарском краји-
ном;
бог му даде и срећа јуначка,
брзо га је ноћца ухватила
и утече Румији планини“...¹⁹

Занимљиво је да Његош васојевићког војводу назива Васо, а Сима у истој пјесми Сорат, док Вук Селак.²⁰

Код Његоша се ова пјесма зове Плач три сужња, а други наводе само Три сужња, што има разлога нагласити. У стицању оружја племена у Црној Гори имају незамјењиву улогу колико појединци, јер без снаге племенског војводе нема успјеха. Они сједињују племе са племеном као и владика.

Све их повезује православље као племена уз то још и крсна слава без које нема обнављања средњевјековне српске — црногорске државе! Ту је оружје одирало прворазредну улогу и омогућило коначно протјеривање Турака.

¹⁹ Петар Петровић Његош, Огледало српско, Београд 1967, 467—468.

²⁰ Упореди: Пјеванија црногорска и херцеговачка, собрана Чубром Чојковићем Црногорцем издана Јосифом Миловуком у Будиму 1833, „С’образом Симе Милутиновића, и рукописом Данила Стјепова Његоша, митрополита црногорскога“. Страна 64—67. Српске народне пјесме — сакупио и на свијет издао Вук Ст. Караџић, књига IV, Београд 1932, 17. Он не наводи за Вуксана Булатовића.

Његош опјевава како су Црногорци ухватили „седамдесет биранијех капетанах и беговах приликом турског похода на села: Трњине, Круг и Ровине поред мртвих знатног броја.

„Њих посјећи ту не хћеше,
већ их даше на откупе:
за свакога по кутијах

сто дукатах прихватише
па за исти откуп турски
прах олово закупише“.²¹

Црногорци су на Убла чевска дочекали Турке, о чему Његош пјева:

„А врати се црногорска,
те добића бојна многа
од Тураках раздијели,
а владици главу паше,

чадорове и хатове
с барјацима поклонише;
главе турске неизбројне
на врхове шумах поби“...²²

Његош у „Пјесми шестој“ дјела „Свободијада“ опјевава бој Пипера против Турака које је предводио Топал-Осман папа. Турци су имали 17.000 војника, а Брђана је било само 600. У тој неравној борби пристигло је још 500 Куча; па су разбили силну турску војску. Ту су Црногорци посјекли 500 Турака, а остале нагнали у бијег. Као и увијек, Његош на крају пјесме закључује:

„Брђани се отлен дома
са витештва вјенчевима
повратише у брдима

са добића многа бојна
а још више вјечне славе“.²³

Турци су са 20.000 војника под вођством Топал-Осман паше и скадарским везиром напали Куче и попалили село Сјеницу, а затим кренули на Медун. Спалили га и кренули даље, а у критичном тренутку стиже 600 Пипера, нападају с леђа Турке и на крају Његош сумира резултат борбе:

„Седамдесет ту у кули
поглавицах остадоше
смртни тутун дувајући

а Брђани отидоше
са добићем пјевајући“.²⁴

У „Осмој пјесми“ Његош у „Свободијади“ описује концентрични напад турски и млетачки на Црну Гору који је имао циљ тоталног геноцида, године 1714. Турци су планирали и Цетиње да разоре. Црногорци су распоредили војску како најбоље знају и умију: Црмничани дочекују Махмут-пашу Бушатлију, а бо-

²¹ Петар Петровић Његош. Свободијада, Глас каменштака, Београд 1967, 84.

²² Исто,

²³ Исто, 112.

²⁴ Исто, 119. Тутун је дуван.

санског везира дочекују на Чево 5.000 ратника од катунске и ријечке области (нахије турски израз, а вријеме га је замијенили нашим), као и једренског везира. Број босанске војске Његош не може одредити тачно. Колона турске војске од Подгорице до Чева је непрекидна. Црногорска војска је од 20. јула 1714. године стално у борби потрошила прах и олово, каже Његош и то само за седам дана, а битка се продужила до 15. августа. Његош пјева:

„Али ево муке љуте
за витешку српску војску:
нестаде јој бојна праха
и олова смртоносна,
а купит га ће немаше,
већ с онијем прахом бојак
за шест дана све чинише
што с погибше турске војске
и латинске узимаше.
Него срећан седми данак
војниках се двје хиљаде

црногорских одвојише,
теле на друм велестовски
западоше у потају
да чекају цехебану
коју војсци силној турској
пошиљаху и даваху
Скадар, Травник, Сарајево.
Стара срећа црногорока,
са витештвом њима дата,
цехебане турске ходне“.²⁵

Након плијена турске коморе прелазе Црногорци у напад а Турци се бране. Његош то опјевава овим ријечима:

„Кад витези црногорски
у рукама цехебану
уфатише и виђоше,

брже боље оваколику
на пушкаре раздјелише“.²⁶

Само овом приликом Црногорци су Турцима отели 80 товара цехане, а „посјекли војску многу“, пјева Његош са нескривеним усхићењем:

„Тад добићем на мегдану
задобити мишцом, мачем

више себе обогати
Црногорац него игда“.²⁷

Била је то најбројнија сила против Црне Горе, а сходно томе и ратни плијен кога су задобили Црногорци:

„Оставише чадорове
ћилимима подастрге
и миндере турске меке

у рукама бојем знатне
српске војске непобједне
од Црмнице плодносне“.²⁸

Турци поход за походом организују да сакупе порезе, а Црногорци се бране и тако рат тече ли тече, а Његош опјевава ко-

²⁵ Исто, 145.

²⁶ Исто, Ово је у Осмој пјесми.

²⁷ Исто, 152.

²⁸ Исто, 156.

лико више може. Тако је Махмут паша предводио турску војску на Бјелопавлиће — села Ђурилац и Стијену, а Његош пјева:

„Црногорци славносни с мегдана се повратише са добићем великијем,	с барјацима и пушкама које Турцима уграбише“. ²⁹
---	--

Његош опјевава како је након рањавања скадарски паша сакупио много више војника — 43.000 — да казни за пораз Црногорце у Бјелопавлићима и кренуо у бој. Та је сила ударила на Крусе 1796. године, које су Турци попалили без отпора. Тада је пашу допануло „девет рана жестокијех“. Девети црногорски метак усмрти Кара-пашу, а Његош закључује:

„Са мегдана црногорска војска дична, славна, хвална, носећ собом знак добића — главу Кара-Махмут паше,	Арбаније знатна владца и везира цару грозна, са барјацима и осталим неизмјерним задобићем“. ³⁰
---	--

Поред Турака и Млечана, полако стиже још моћнија француска армада да покори Црну Гору, па ће, с тим у вези, Његош опјевати још више заплијењеног оружја него у свим дотадашњим бојевима. У десетој пјесми Његош пјева:

„Тек се руска, црногорска непобједна војска смјеша, Илирије брже дука	тријест хиљад војске посла, све Француза изабрана“. ³¹
---	--

У борби за Котор и Дубровник повећавала се и црногорска армија од неколико на 10.000 ратника. Црногорци су опколили Дубровник и почели се тактички повлачити. Француски војсковођа маршал Мармон је мислио да бјеже, па је појурио за њима изван зидина града. Тада су га на пољани дочекали Црногорци и разбили. Његош пјева:

„Мармонтову силу горду раскрхају и посјеку,	топова јој десет узму“. ³²
--	---------------------------------------

На Фратарско равни поље код Рагузе — Дубровника забили су Црногорци, а кад су их Французи напали изненада, опет су их побједили. Његош и то пјесмом овјековјечује:

²⁹ Исто, 170.

³⁰ Исто, 182—183.

³¹ Исто, 187.

³² Исто, 196.

„И ту њему мишца српска
на равном пољу узе
шест барјака, шест топовах,
осамстотин разне ђеце,

официра и солдата,
и једно храбра ума
војсковођу генерала“.³³

Покушај Француза да на силу заузму Херцег-Нови није успио, јер су га бранили Црногорци са 300 Руса. То је прва црногорско-руска борба и од тада се више неће лако пореметити. Његош и то пјесмом овјековјечује:

„У ћерање црногорска
војска доби неизбројни
од Француза шићар многи:
три барјака, седам топах,

и потреба све остале,
цехебану и захиру
што потпором војсци ходи“.³⁴

Ако је почетак 18. вијека означио пробој окружења Црне Горе културно-политичким везама са Русијом, ево сада, сто година касније, то се претвара у војни заједнички наступ у борби против Француза, који ће бити поражени Наполеоновим походом на Русију 1812. године. Мало прије су Французи побијеђени на улазу у Боку Которску, али је Црногорци морају предати без борбе Французима, што је жалосна историјска истина, коју ће Његош зналачки опјевати. У Гласу Каменштака, Његош пјева, са болом у грудима:

„У корист Јосифа и Русије не улазимо у борбу, оставимо их да сами ратују. Вазда су нас гурали у борбу с Турцима, а потом закључили мир не водећи рачуна о нама. Кад је требало улазити у рат, молили су нас, а кад је расправљано о миру, били смо искључени.

Не браћо, ријешимо да одговоримо како доликује, да смо с Турцима доста ратовали и да нам је много патњи донијело то ратовање усред наших клисура и брда и да никакве помоћи нијесмо добили ни од кога осим од Бога свемоћнога, који је у свако доба указивао помоћ вјернима“.³⁵

Његош пјева како су непрекидно Црногорци борбом стицали оружје:

„... док су војску гонили до Служа три хиљаде мртвих Турака паде на земљу, придесет застава оставише као плијен Црногорцима и хиљаду пушака сребром богато украшених“.

Црногорци су у недостатку олова и штампарска слова у оловне кугле претакали. Његош јасно у „Шћепану Малом“ показује како се историја није имала чиме писати осим ратним операцијама, па каже: „Докумената слабо се код нас налази, јербо по недостатку хартије често пута и листови светијех књига за фишке су се употребљавали; стога се и о Шћепану Малом на Цетињу није нашло ништа до ови листићи од игумана Мркојевића, којег оvdје фац-имиле постављам“.

³³ Исто, 198.

³⁴ Исто, 207.

³⁵ Исто, 264—235.

³⁶ Исто, 273.

Црногорски владике су даривали своје успјешне ратнике. Његош то пјесмом овјековјечује; како владика Данило чини:

„... лијепо их бане дочекива још их љепше даром дариваше: Ватру даје коња испод себе, а Ивану двије пушке мале, даје Марку сабљу на појасу, а Томашу златну перјаницу,	а Милошу танку Талијанку, брешку пушку ситног цефердара; пак дарива Бориловић Вука, и њем даје двије пушке мале, самокресе по од четир' прла, а међу њих мерђајли ханцара“... ³⁷
---	--

У пјесми „Ибрахим паша и Велестовци (1713“). Његош приказује како је убијен Турчин Вранић Мехмед-ага („утраби му главу и оружје“).³⁸

Иако су Црногорци убили 12 Турака плијењене овце нијесу повратили.

У пјесми „Петар Бошковић“ око 1718. године, Његош пјева како су Црногорци богат плијен задобили:

„Од Слатине до Сиге Градине три стотине главах посјекоше, три стотине коњах уграбише; од Турака студен ками оста — грдна гласа, црнога образа.	Колико је војске црногорске, сваки носи биљег од Турчина: неки главу, а неки оружје, неки води коња седланика“... ³⁹
--	--

Опјевавајући удар на село Трњине, Његош одаје признање ратницима:

„Од Тураках јаде починише, не пуштише ништа до камена, седамдесет ухватише живе, седамдесет и више четири,	све госпoде: агах и беговах, међу њима пашу Хусеина, са сестрићем бегом Љубовићем“... ⁴⁰
---	---

Турски поход на село Трњине догодио се око 1722. године, како је унесено испод наслова Његошеве пјесме „Удар на село Трњине“.⁴¹

Оружје је за поштовање не само ради борбе, него може да служи и за подмиривање других потреба. Његош пјева „Не дају вуци овацах (око 1726. године““):

„Направише чобани носила од својијех славијех пушаках те снесоше Вука Марковића, снесоше га Рисну на Крајину. Лијечи се за годину данах, доклен Вуче ране извидао,	и љекара подмирио дивнс: даде њему сјајна цефердара, цефердара Бабића Ивана, и шејшану Хоџа барјактара! опет Вуче код оваца пође, ма не може више четовати“... ⁴²
---	---

³⁷ Петар Петровић Његош, Огледало српско, Београд 1967, 34.

³⁸ Исто, 49.

³⁹ Исто, 70.

⁴⁰ Исто, 76.

⁴¹ Исто, 71.

⁴² Исто, 85.

У пјесми „Вук Томановић (око 1735. године)“ Његош опјевава борбу против Турака у Дубочке равни, гдје су Црногорци побили 324 Турчина и 80 глава посјекли; па Османа жива ухватили. Ту су плијен дијелили:

„златне токе, свилене доламе,
златне пушке, сјајне цефердаре,
и бегових хиљаду оновах.
Око свашта те се погодише.

ма се нигда згодит не могу
око тока Пашића Османа —
ко ће носит токе са Турчина“.⁴³

На крају су скупоцјене токе дали Пеју Марковићу, јер је први посјекао Турчина, а дугује много блага за откуп синова Драшка Поповића са Чева. На Чеву су Црногорци годину дана држали за откуп Пашић Османа и на крају добили, за још два Турчина, „хиљаду жутијех дукатах“.⁴⁴

У пјесми „Никац од Ровина (око 1748. године)“ Његош опјевава борбу против Турака у Рудинама, код Милетине воде. У том боју посјечено је 18 турских глава и „турачко свијетло оружје“ узето.⁴⁵

Његош означава оштроумност у борби када је пјесмом „Овце Никца од Ровинах (око 1743. године)“ овјековјечује поступак Вукала:

„сердар хукну, а Турчин звијукну,
на звијук га сердар ухватио

и узе му главу и оружје“.⁴⁶

У пјесми „Удар на овце кнеза Вујадина (око 1754. године)“ Његош пјева и о турском вјероломству. Пиперски кнез Вујадин је молио Турке на издигне овце, а да их не плијене пошто ће платити пашарину сиром, овцама и најбољим овном. Залуду је то било. Турци му плијене овце и у боју изгину:

„седамнаест находише мртве
што је пушком изгубио Гашо.

Ту се доста главах накитише
и оружја турска наузеше“.⁴⁷

У пјесми „Крвави рачун (око 1754. године)“ Његош опјевава како је дошло до плијена турских оваца од седам Црногораца које је чувало 12 оружника:

„Хвала богу, чуда великога,
ђе удрише седам на дванаест
и свијема главе посјекоше;
узеше им главе и оружје,
и узеше меса од овацах.

Ту стајаше три бијела дана,
и дијеле с Тураках оружје;
Туру дивно старјешинство дају;
цефердара Мрке Усејина,
његовога мила побратима“.⁴⁸

⁴³ Исто, 100.

⁴⁴ Исто, 101.

⁴⁵ Исто, 115.

⁴⁶ Исто, 123.

⁴⁷ Исто, 142.

⁴⁸ Исто, 151.

Његош је опјевао заједничку турско-млетачку офанзиву на Црну Гору у пјесми „Шћепан Мали (око 1768. године)“ када су Црногорци успјели из засједе пресрести турску комору код Лесковца када су посјекли 74 главе кирицијске. Уз то:

„Цехебану вељу уграбише,
у Бјелице тврде унијеше,

у Бјелице мјеху Црногорце“⁴⁹

И у даљим токовима ове битке Црногорци плијене оружје уз огромне турске губитке у живој сили:

„Ту на тефтер погибе Турчина
двадест хиљад мање ни једнога;
а погибе војске црногорске
двје стотине и петнаест других;
и триста их ране допадоше.
Узеше им ђеца Црногорци:
три хиљаде коњах седланиках;
и хиљаду и триста шаторах,
ову захиру турску околу, —
много блага, хеспала му нема;
чадорове два силна везира
и њихове бијесне хатове
поклонише својему владици.
На Чево је војска коначила,

па сјутрадан рано подранила
пут Црнице, да удре на Турке.
Но их на пут гласи оусретоше
е удрила муња из облака
усред војске дужда Млечанина,
украј Будве, града маленога,
и његову војоку опржила;
друга муња пукла од облака
у табору скадарског везира,
украј Вира на ливаде равне,
заждиља му вељу цехебану
и велики табор раскрхала.
Црничани на то кидисали,
разагнали на Црницу Турке“⁵⁰

Ово је трећи податак да Бог прегоаца, Црногорце, помаже муњама светог Илије Громовника. Поред помоћи Вуксану Булатовићу, навио је снажни вјетар од Истока и спасио црногорску кулу пожара, а сада тамани Турке и Млечане.

По правилу, у свакој борбеној пјесми, Његош даје на крају резултат борбе. Тако и у пјесми „Брза освета, готова штета (1776. године)“ о турском нападу на Брајановцу да плијене овце Кнежевића Голуба:

„Натраг Цуце овце појавише;
а кад бише на изворе равне,
окупише од Турака главе

двадест и шест главах и оружје.
Ту јунаштво добише чобани“⁵¹

„Удар на Турилац 1792. године“ је Његошева пјесма гдје се износи стицање оружја у непосредој борби.

„Тек се они с Цетиња вратише.
Јово Пајов уби Хасан-агу,

и скиде му свијетло оружје
и узе му коња седленика“⁵²

⁴⁹ Исто, 166—167.

⁵⁰ Исто, 170—171.

⁵¹ Исто, 187.

⁵² Исто, 189.

У пјесми „Удар Махмут паше на Пипере 1792. године“ Његош износи како су Црногорци убили 300 Турака, а двојицу по-турица живе пустили „да кажу како им је било“.⁵³

У пјесми „Клорида српска (око 1795. год. 30. јулија)“ Његош пјева како је текао бој у село Љевишта Горње Мораче против никшићких и колашинских Турака:

„за нашега Хрнковић Радоја;	пет стотина одјавише бравах,
лијепога Хацајлија Муја	тридест главах за пет стотин
за нашега Пејовића Драга;	бравах“. ⁵⁴
а још више оста 30 главах,	

Вриједи само летилично навести дио црногорског плијена од Турака задобијеног у бици на рКусима 1796. године од 11. јула, Ту је погинуло 18 црногорских ратника, али уз сјајну побједу. „Ту погибе војске од Тураках колик није погинуло нигда“.⁵⁵

На село Крусе погибију 22. септембра 1796. године турску, Његош опјевава:

„а сад виђох црногорско момче,	крравијех руках до лакатах:
које носи главу Махмутову,	неки једну, неки двије главе,
друго капу, а треће доламу,	неки и три, неко и четири,
и четврто сабљу оковану,	неки носе зелене барјаке,
пето вељу пушку сермајлију,	многи пушке сабље и гадаре,
шесто мале пушке позлаћене,	виши дио сребром оковане,
седмо јаше коња Махмутова;	неки носе чалме и доламе,
а остали витези јунаци	неки воде коње седленике“. ⁵⁶
оваки носи бјелег од Турчина	

Овако Његош наводи и војну силу одакле је све нагрнула на малу Црну Гору из разних крајева: Призрена, Вучитрна, Косова, Пећи, Хаса, Гусиња, Бихора, Колашина, Бијелог Поља, Тиране, Албасана, Каваја, Љеша, Мокрина, Дибре, Валоне, Теплена, Улциња, Служа и Подгорице.

Горе описана велика битка има везе са будућим борбама српског народа након дизања устанка 1804. године под Карађорђем Петровићем у Србији. И то је Његош опјевао, или, препјевавао већ познате народне пјесме, на само њему својствен начин. Ту су Његошеве пјесме: „Почетак буне против дахија“, „Бој на Чокешини“, „Бој на Салашу“, „Кнез Иван Кнежевић“, „Бој на Мишару“, „Милош Стоићевић и Мехо Оругић“, „Село Рогаме“, „Бој на Лозници“, „Луко Лазаревић и Фејзо“, „Овце Бајове“, гдје се набрајају изгинули Турци и Срби, као и ратни плијен.

⁵³ Исто, 197.

⁵⁴ Исто, 203.

⁵⁵ Исто, 211.

⁵⁶ Исто, 220.

И у Србији током борби против Турака уочава се несташница „дебане“ као и у Црној Гори.⁵⁷

Хронолошки се стицање оружја у биткама може пратити од 1804. до 1809. године.⁵⁸ У борбама „Удар на село Рогаме јула 1809. године“ од Турака је отето оружје са 120 убијених војника.

У пјесми „Овце Бајове око 1810. године“ Његош наводи како су Црногорци на воду Риђицу посјекли 80 Турака и уграбили „лијепо рухо и оружје“.⁵⁹

У пјесми „Бој на Морачи Горњој (1819. година)“ Његош о-пјевава како су Морачани посјекли 500 турских глава:

„са дно равна Поља Драговића   пет стотинах главах откинуше
до бијеле куле Драговића   пет стотинах хатах уграбише“.⁶⁰

Слично и у пјесми „Освета за невјесту турску (1820. год.)“, Његош пјева да су Чевљани поубијали 17 Турака „и сувише турскога оружја“ као и харач из Бањана, кога су Турци крену-ли да носе.⁶¹

У пјесми „Бој на Мариниће (1832. год. 23. априла)“ Његош пјева како су Турци разбијени, а остатак се склонио у тврди Спуж:

„Сваки оде на своје дворове,   толико их рана допадоше;
дијелећи пушке срмајлије,   и Турака у тај бој погиге
јатагане и свитне доламе,   сто шесдесет и четири друга,
Десетину браће уколаше,   и триста их рањених бијаше“.⁶²

Његош је увео одликовања за ратнике у нападу на Турке и друге црногорске непријатеље. То је био додатни мотив ко ће још јаче и снажније у бој учествовати и оружје плијенити. У пјесми „Освета Јакше капетана (1844. године, 8. марта)“ Његош наводи:

„од Дољана турске карауле,   Црногорци натраг отидоше,
петнаест им глава посјекоше,   унијеше од Тураках главе
а христјане на аман пустише   и свијетло турачко оружје“.⁶³
не кћеше их посјећ Црногорци...

Закључак

До сада његошолози и историчари нијесу запажали колико је Његош улагао напора да опјевавајући историјске догађаје

⁵⁷ Исто, 248—368.

⁵⁸ Исто, 365.

⁵⁹ Исто, 371.

⁶⁰ Исто, 402.

⁶¹ Исто, 409.

⁶² Исто, 413.

⁶³ Исто, 462—463.

прикаже историју црногорског народа под турском влашћу изнесећи токове битака и у њима плијенидбу оружја, без које не би била борба успјешна. То је Његош веома прецизно изнио у осврту на „Српско огледало“ овим ријечима: „Од 1510. год од свијех црногорских бојевах који су се у ове готово двије стотине годинах догађали никакве пјесме немамо које би од тијех бојевах нама што опјевала; премда се много мјеста и дан данашњи у Црну Гору знају на која су Турци гомилама гинули, као нпр. Лимњани у Нахију Црмничку, Вртијељка у Нахију Ријечку, Прогоновићи у Нахију Љбешанску, Чево и Велестово неколико путах, којих би се 20—30 наћи могло која су сва у народу црногорском добро позната и на која се и дан данашњи, колико су гођ од њих нека ломна, налазе знаци погибије турске војске: у парама, оружју или другим каквим металним стварима“.⁶⁴

Његош је дао и значај битке на Царевом Лазу: „Лаз (лазина) значи у Црној Гори оно мјесто где се много шуме сијече и на велики простор где све дрво на дрво лежи. Подобно овоме је турска војска од Црногорацах исјечена међу Влахињом (вода), Врањом и Пржником (двје планине) лежала, и стога се ово мјесто „Царев лаз“ назвало, где је царска војска исјечена. Ово је највиши бој међу Црногорцима и Турцима био; овђе су Црногорци најсјајнију побједу над Турцима одржали. У овом боју ранио се владика Данило, погинуо Јанко Ђурашковић и ранио се Бук Мићуновић, два главни војводе времена Данилова. Црногорацах је свега 318 погинуло, а Тураках неизмјерно, тј. да неки кажу око 30—40.000. Само је достављено да су 86 барјаках (знамењах) узели Турцима“.⁶⁵

Думан паша Ђуприлић је 1714. године дјелимично на превару похарао Црну Гору, истиче Његош, када је погинуо чувени јунак Вук Мандушић. Њега је овјековјечио као и себе, велики Његош, ријечима које завршавају његово ремек дјело Горски вијенац стихом „а у руке Мандушића Вука, биће свака пушка убојита“.

Radomir Bulatović

L'IMPORTANCE DES ARMES DANS L'OEUVRE DE NJEGOSH

Résumé

Jusqu'à ce jour, les Njegoshologues et les historiens n'ont pas noté l'effort de Njegosh pour célébrer par le chant les événements historiques pour présenter l'histoire du peuple Monténégrin sous le Pouvoir turque; en exposant:

⁶⁴ Исто, 479.

⁶⁵ Исто.

— le developpement des batailles où les armes ont été saisies, sans lesquelles les batailles n'auraient pas été efficace,

— Njegosh à très précieusement présenter cela dans son regard dans »Le miroir serbe«.

»Depuis 1510; de tous les combats Monténégrins qui ce sont déroulés pendant ces deux cent ans, il n'y aucun poème qui de ses combats pourrait être chanté, même si aujourd'hui même au Monténégro, on connaît les lieux où les tas de turques ont péris, comme par exemple: »Limljani dans le departement de Riječka, Lješanska, Crmnica, Vrtijeljka, Čevo et Velestovo, plusieurs fois.

On pourrait y en trouvait 20—30 qui sont très bien connus au peuple Monténégrin même aujourd'hui, même si quelques uns parmi eux sont épuisés, on trouve les traces où l'armée turque a était périé; et cela d'après la monnaie, les armes ou des choses en metal.

Njegosh a montré l'importance de la bataille à »Carev Laz«:

»Laz (lazina) signifie au Monténégro le lieu où l'on coupe beaucoup d'arbres, qui représente un espace de forêt dense. D'après cette analyse, l'armée turque a était séquestrée par les Monténégrins entre Vlahinja (Voda), Vranja et Pržnik (deux montagnes), et c'est à parit de cela d'ou vient le nom »Carev Laz« qui signifie l'emplacement ou l'armée du Tzar a été battue.

C'était un des plus importants combat entre les Monténégrins et les Turques, c'est ici que les Monténégrins ont remporté la plus brillante victoire sur les Turcs.

Dans ce combat, a perdu la vie, Janko Đurašković, et, ont été blessés l'évêque Danilo, Vuk Mincunović et deux Ducs importants de l'époque de l'évêque Danilo.

En tout 318, Monténégrins ont perdus la vie, et lorsqu'il s'agit des turques il est moins probable, quelques uns disent 30—40.000. Mais il est plus authentique que 83 drapeau ont été pris aux turques.

En 1714 Numan pasha Cuprilić a en partie pillé le Monténégro, cite Njegos, à l'occasion à laquelle le grand héros Vuk Mandušić, perd la vie.

Le grand Njegosh l'a immortalisé, comme soit même, avec les mots qui achèvent son chef — d'oeuvre »La courrone des montagnes« avec le vers »dans les mains de Vuk Mandušić, chaque fusil sera meurtrier«.

